

Mange har fått det bedre på 1990-tallet

30

I løpet av de siste to til fem årene har mange levekårsindikatorer gitt signaler om bedre kår for mange: Eksempelvis synker arbeidsledigheten, levealdere stiger, stadig færre tar sitt eget liv, aborttallene synker og det er sterk vekst i den disponible inntekten. Noen av disse utviklingstrekkene har vært stabile helt siden begynnelsen av 1980-årene. Andre positive utviklingstrekk på 1990-tallet innebærer et brudd med en negativ utvikling på slutten av 1980-tallet. Negative trekk finnes også, samtidig som vi må huske på at dette er gjennomsnittstall som skjuler at ikke alle befolkningsgrupper nyter godt av forbedringene.

Store sosiale endringer på 1980-tallet

Indikatoroversikten gir på flere områder inntrykk av at dette var et turbulent tiår, med til dels store sosiale endringer. 1980-tallet var for eksempel tiåret med betydelige endringer i familiemønsteret med en sterk økning i antall skilsmisser og samboerforhold. Endringene på arbeidsmarkedet var også betydelige, vi fikk blant annet nesten 50 prosent flere småbarnsmødre i arbeidsstyrken. Økningen i andelen av ungdomskullene som var under utdanning, kunne også karakteriseres som eksplosiv.

Har de negative trendene snudd?

Over midtveis på 1990-tallet gir et tilbakeblikk grunn til en viss optimisme. Levekårsutredningen (NOU 1993:17) framhevet økonomiske og sosiale virkninger av problemene på arbeidsmarkedet som de viktigste negative trekk ved utviklingen i levekårene i 1980-årene. På dette feltet har det skjedd positive endringer: Fra 1993 til 1994 økte sysselsettingen for første gang på sju år, og fram til 1995 har økningen blitt enda sterkere. Veksten i folks disponible inntekt har vært sterk de siste fire årene. De bedre tidene på arbeidsmarkedet viser seg også som en reduksjon i arbeidsledigheten, særlig slår dette ut fra 1994 til 1995.

Andelen av vårt forbruk som går til boliger, har avtatt etter en lang periode med vekst, mens utgiftene til bil igjen har begynt å øke. Selvmord har vist nedgang for kvinner helt siden 1988, mens selvmord blant menn har vært avtakende fra 1991. Antallet sosialhjelpstilfeller ble tredoblet fra 1980 til 1987, fortsatte å øke fram mot 1991, men har siden holdt seg relativt stabilt.

Nye utviklingstendenser

Mange av utviklingstendensene fra 1980-årene har fortsatt et stykke inn i 1990-årene, for så å ta en ny retning. Et eksempel er den vedvarende økningen i antallet utenlandske statsborgere, som nå har stabilisert seg. Videre fortsatte skilsmisene å øke fram til 1994, mens vi nå ser en svak reduksjon. Alkoholforbuket økte svakt fram til 1987, for så å synke fram til 1993. Deretter har vi sett en ny svak økning i konsumet. Flere var kulturelt og fysisk aktive på begynnelsen av 1990-tallet, for eksempel var antallet besøkende i teater og opera i 1993 det høyeste noensinne. Etter dette har vi sett synkende besøkstall for teater og opera.

Noen tendenser fra 1980-tallet har vedvart: Tallet på barn med barnehaageplass har fortsatt å øke. Dette har skjedd i takt med en vedvarende, men dog mindre nå enn før, økning i yrkesaktivitet blant kvinner med små

Sosiale indikatorer

Sosiale indikatorer har som mål å tallfeste utviklingen ved ulike sider av befolkningens levekår og livsstil. Ideelt sett skal de gi en samlet og konsentrert oversikt over samfunnsutviklingen. Statistikk av denne typen kan ikke fange opp alt, og representerer nødvendigvis et utvalg som framhever visse sider ved samfunnsutviklingen på bekostning av andre. På noen felter er også indikatorenes utsagnskraft begrenset på grunn av mørketall og feilkilder, vi tenker her særlig på kriminalstatistikken. Det har vært en målsetting å dekke flest mulige samfunnsområder, selv om utvalget er begrenset til om lag 40 indikatorer. Et annet viktig kriterium for valg har vært at indikatorene finnes for flere tidspunkter.

barn. Det årlige antallet nye kreftpasienter ser ut til å forbli økende. Levealderen har fortsatt å stige. Menn røyker stadig mindre. En sterkt økende andel av ungdomskullene får anledning til å ta høyere utdanning, selv om en del av økningen sannsynligvis har et oppbevaringspreg.

Hvor mye øker egentlig kriminaliteten?

Den gjennomgående tendens for hele den siste 15-årsperioden er at den politiregistrerte kriminaliteten øker. Utviklingen har vært særlig alarmende for den grove voldskriminaliteten, her har vi imidlertid sett en nedgang de aller siste årene. Levekårsundersøkelsene viser på den andre siden ingen klar økning i andelen som blir ofre for vold. Mørketallene er imidlertid store, mye kriminalitet blir aldri registrert, og levekårsundersøkelsene når ikke samfunnets mest utsatte.

Gjennomsnittstallene skjuler også store ulikheter. Unge menn, langtidsarbeidsledige og sosialhjelpsklienter er relativt hyppige voldsofre, mens en høy andel kvinner, og eldre kvinner spesielt, sliter med stor engstelse for å bli utsatt for lovbrudd.

Mer likestilling på godt og vondt

Bruk av gjennomsnittstall for hele befolkningen kan åpenbart være misvisende, siden et mindretall av befolkningen utmerket godt kan ha en negativ levekårsutvikling, mens det store flertall får det bedre. Det er lagt liten vekt på ulikhet i de sosiale indikatorene som presenteres nedenfor, med unntak av målet for inntektsulikhet. Sosialt utsyn (Statistisk sentralbyrå 1993) og Levekårsutvalget (NOU 1993:17) analyserer utviklingen for ulike grupper. Levekårsutvalget pekte blant annet på at noen ungdomsgrupper har hatt en mer negativ levekårsutvikling enn gjennomsnittet,

spesielt unge med lav utdanning. Økningen i andelen som mottar sosialhjelp, har for eksempel vært klart sterkere i aldersgruppen 20-24 år enn i den øvrige befolkning.

Et gjennomgående trekk ved utviklingen på 1980-tallet var mindre forskjeller mellom menn og kvinner på viktige samfunnsområder. Spesielt gjelder dette på arbeidsmarkedet, hvor kjønnsforskjellene i sysselsetting og arbeidstid har blitt vesentlig mindre. Kvinnene gjør seg også sterkt gjeldende i utdanningssystemet. Delvis som en konsekvens av dette, har utviklingen vært noe mer negativ for kvinner på andre områder. Kvinners helsevaner (røyking, alkoholbruk) er blitt mer lik menns, og den forventede levealder har utviklet seg mer positivt for menn enn kvinner. Økningen i andelen uførepensjonerte har vært langt sterkere blant kvinner enn blant menn.

Aleneforeldre er en gruppe som skårer lavt på mange levekårsvariabler, og dette er en gruppe hvor kvinnene dominerer fullstendig. Vi ser også at de siste par årenes reduksjon i arbeidsledigheten ikke har kommet kvinner til gode i samme grad som menn.

BEFOLKNINGSUTVIKLINGEN

Det er ikke store sprang i befolkningsutviklingen fra ett år til det neste. Faktorer som påvirker fruktbarhet og dødelighet har med grunnleggende forhold i samfunnet å gjøre, og endres langsomt. Det store flertallet av dem som bor i landet ved ett årsskifte, bor her også ved det neste med ett år høyere alder. Å snu befolkningsutviklingen er som å snu en supertanker, det tar lang tid fra en impuls for endring gis til kursen er forandret. I løpet av året vil om lag 1 prosent av befolkningen dø, og 0,4 prosent flytte ut. Av dem som bodde i

landet ved utgangen av 1995, var 1,4 prosent født i løpet av året og 0,6 prosent hadde flyttet inn.

Økende befolkning....

Ved utgangen av 1995 hadde Norge 4,37 millioner innbyggere. Folketallet hadde økt med 21 500 personer. Det var noe mindre enn de nærmest foregående årene. Sammenliknet med foregående år var tallet på innvandring litt lavere og antall døde litt høyere. Antallet fødte og utvandring holdt seg på samme nivå som året før.

Befolkningstilveksten på 0,5 prosent er relativt sterk sett i forhold til årlig gjennomsnitt i perioden 1980-1990 (0,4 prosent), men lavere enn i perioden 1990-1993 (0,6 prosent). Den høye tilveksten etter 1990 skyldes både relativt stor naturlig tilvekst og høy nettoinnvandring fra utlandet.

..... og stabil fruktbarhet?

Samlet fruktbarhetstall (SFT) i 1995 var 1,87, det samme som i foregående år. Laveste tall som noen gang er registrert, er fra 1983 hvor samlet fruktbarhetstall kom ned i 1,66. Samlet fruktbarhetstall betegner det gjennomsnittlige barnetall en kvinne vil ha ved slutten av sin fødedyktige periode, om hun gjennomlever hele denne perioden med de aldersspesifikke fødselssannsynligheter fra et gitt år. På 1990-tallet har SFT ligget rundt 1,9. Det er nedgang i fødselshyppigheten for kvinner som er yngre enn 30 år, og oppgang blant dem som er eldre.

Helt siden tidlig på 1960-tallet har en stadig økende andel av fødslene skjedd utenfor ekteskap (48 prosent i 1995). Fire femdel av barn født utenfor ekteskap har foreldre som lever i samboerskap, mens en femdel er barn født av enslige mødre.

Tegn til oppgang i giftermålshyppigheten

Giftermålshyppigheten er fortsatt svært mye lavere enn for 10-20 år siden. Fra og med 1994 har det imidlertid vært tegn til oppgang i alle vanlige ekteskapsaldre med unntak av de yngste. Under 25 år er det fortsatt nedgang i giftermålshyppigheten.

Tallet på inngåtte ekteskap har variert noe fra år til annet etter at den langsiktige nedgangen stoppet opp tidlig på 1980-tallet. I 1995 ble det inngått 21 677 ekteskap, en økning på nærmere 1 100 fra foregående år. Det var oppgang både i førstegangs-giftermål og i ekteskap hvor minst én av partene hadde vært gift tidligere. I 1995 ble det registrert 98 nye partnerskap. To av tre av de inngåtte partnerskapene var mellom menn.

Tallet på samboere og aleneboere øker

Flere og flere velger å leve i samboerforhold uten å inngå formelt ekteskap, men oppgangen i ugift samliv er ikke stor nok til å kompensere for hele nedgangen i giftermålshyppigheten. I 1995 var det minst 200 000 samboerpar i Norge, hvorav om lag hvert tredje par hadde felles barn. Det er imidlertid fortsatt bare i de aller yngste aldersgruppene (under 25 år for kvinner og under 30 år for menn) at samboerskap er mer utbredt enn ekteskap.

Det årlige antall skilsmisser har vært i kontinuerlig vekst, men på 1990-tallet har tallene vært relativt stabile. I 1995 ble det registrert 10 360 skilsmisser, nærmere 600 færre enn i 1994. Det er en svak nedgang også sett i forhold til antall bestående ekteskap. Dersom skilsmissehyppigheten fra 1995 holder seg, vil 46 prosent av ekteskapene som inngås nå, oppløses på lang sikt. Mønsteret i 1980 pekte mot 30 prosent.

Andelen som lever alene, øker blant unge voksne fordi ekteskapene utsettes uten å erstattes fullt ut av samboerforhold, og blant middelaldrende fordi samliv oppløses oftere enn før.

Innenlandske flyttinger øker igjen

Under nedgangskonjunkturerne 1988-1992 sank antallet innenlandske flyttinger med nesten 15 prosent. Tallet for 1995 ligger 13 prosent over bunnivået, og er trolig en følge av at etterspørselen etter arbeidskraft igjen er økende. I 1995 var det 182 200 som fikk registrert skifte av bosted mellom to kommuner. I forhold til folketall og aldersstruktur er dette fortsatt markert lavere enn i perioden 1950-1990.

Færre innvandrere fra den tredje verden

Variasjonen i befolkningstilveksten de siste årene har særlig hatt sammenheng med endringer i flyttingene til og fra utlandet. For nordmenn og andre vest-europeere har flyttingene sammenheng med arbeidsmarkedet hos oss og i nabolandene, mens det for øvrige lands statsborgere er politiske forhold i hjemlandet, og hvordan vår innvandringspolitikk praktiseres som er avgjørende.

Vi hadde en nettoinnvandring fra utlandet på 6 400 personer i 1995, 1 000 færre enn året før. Om vi bare ser på norske statsborgere, var det nettoutvandring på i alt 1 100 personer, litt flere enn i foregående år.

Innflyttingsoverskuddet fra land i den tredje verden gikk opp for første gang siden slutten av 1980-tallet. Med en nettoinnvandring på 3 100 personer i 1995, var innflyttingsoverskuddet fra land i den tredje verden fortsatt langt lavere enn toppnivået på 10 000 personer i 1987 og 1988.

Skifte til norsk statsborgerskap var rekordstort, 11 800 personer ble

norske statsborgere i 1995 mot 8 800 foregående år. Utenlandske statsborgere utgjør nå 3,7 prosent av folketallet.

Flere av de aller eldste og flere små barn

Aldersstrukturen i befolkningen endrer seg langsomt. I 1995 var det ingen økning i antall personer 67 år og eldre, men antall personer 80 år og over økte med 3 000. En tilsvarende utvikling forventes i de nærmeste årene, det vil si at antallet pensjonister ikke endres nevneverdig, men at det blir flere av de aller eldste. Det siste året med økning i andelen eldre over 66 år var 1992.

Som i 1994 var det en økning i antallet små barn (0-6 år), men økningen var vesentlig mindre enn foregående år, 3 000 mot 6 000. Barn 0-6 år utgjorde 9,7 prosent av totalbefolkningen i 1995, mens gruppen 80 år og over tilsvarte 4,0 prosent av befolkningen. Sammenliknet med 1994 var det for begge aldersgruppene en økning på 0,1 prosentpoeng.

Samboerpar med felles barn – den familietyper som øker raskest

Ved inngangen til 1995 var det 2 019 388 millioner familier i Norge inkludert enslige personer. Samboerpar med felles barn er den familieformen som for tiden øker raskest. Fra 1993 til 1995 var økningen nær 22 prosent.

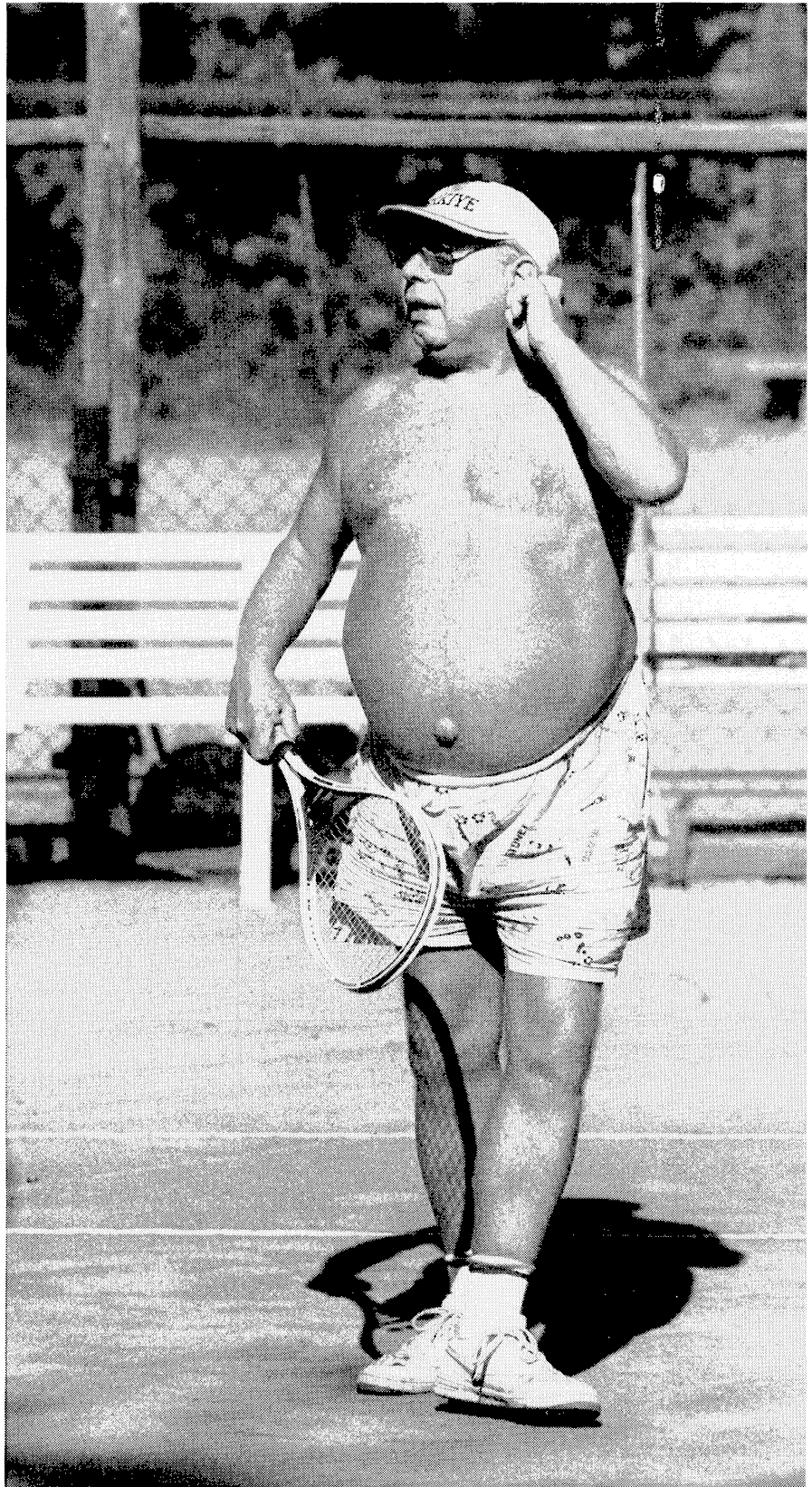
41,8 prosent av familiene bestod av ektepar med eller uten hjemmeboende barn, 3,7 prosent var samboere med felles barn og 7,9 prosent og 1,5 prosent henholdsvis mor eller far med hjemmeboende barn. De enslige utgjorde 45,2 prosent av familiene, men i denne gruppen vil det være en del som er samboere uten barn. Familiestatistikken omfatter bare samboere med felles barn.

HELSE**Økende levealder, særlig for menn**

Målt som bedring i forventet levealder, er helsetilstanden utvilsomt blitt bedre de siste 15 årene. Forventet levealder er et uttrykk for nåtidens dødelighet, et hypotetisk mål som uttrykker hvor lenge en nyfødt kan forventes å leve, gitt de aldersspesifikke dødelighetsratene som gjelder i fødselsåret. Fra 1980 til 1987 var det nesten ingen endring i den forventede levealderen. I den neste sjuårsperioden, fra 1988 til 1995, økte levealderen med 1,7 år blant menn og 1,2 år blant kvinner. Den forventede levealderen for et nyfødt guttebarn i 1995 var 74,8 år, for et nyfødt jentebarn 80,8 år. Økningen i forventet levealder har blant annet sammenheng med at risikoen for en svært tidlig død er blitt klart mindre. Etter en nokså stabil spedbarnsdødelighet på 1980-tallet (i gjennomsnitt 8,1 dødsfall pr. 1 000 levendefødte), ble spedbarnsdødeligheten betydelig redusert på 1990-tallet. I 1995 var spedbarnsdødeligheten 4,0 pr. 1 000 levendefødte, halvparten av gjennomsnittet i 1980-årene. Dødeligheten i andre aldersgrupper under 65 år har også gått ned. Nedgangen har vært særlig markert etter 1987. Fra 1987 til 1995 ble dødeligheten blant menn i aldersgruppen 1-64 år redusert med 20 prosent, blant kvinner var reduksjonen 10 prosent.

Flere selvmord på 1980-tallet, færre på 1990-tallet

Økningen i selvmordsdødeligheten på 1980-tallet vakte stor bekymring. Etter 1988 har det imidlertid vært en klar nedgang i selvmordstallene. I 1994 ble det registrert om lag 180 færre selvmord enn i toppåret 1988. Vi må tilbake til 1970-tallet for å finne en lavere selvmordsrate blant menn enn den som ble registrert i 1994.

Mindre sykkelighet?

Dødeligheten er blitt en stadig mindre treffende indikator på utviklingen i helsetilstanden i moderne samfunn. De mest utbredte sykdommene (som muskel- og skjelettlidelser) har lav dødelighet, de er kroniske sykdommer en dør med, og ikke av. Helse- og levekårsundersøkelsene tyder på at andelen av befolkningen med ulike sykdommer har endret seg lite de siste 10-15 årene. Det samme gjelder andelen med ulike former for funksjonsproblemer. Visse helseproblemer er imidlertid økende. Selv når vi tar hensyn til økningen i antallet eldre, har det vært en forholdsvis jevn økning i tallet på nye krefttilfeller for begge kjønn. Deler av økningen kan skyldes bedre diagnostikk og økt diagnostisk utredning blant eldre personer. Helse- og levekårsundersøkelsene kan også tyde på en viss økning i forekomsten av hudlidelser blant begge kjønn, og av muskel- og skjelettlidelser blant kvinner.

Mindre bruk av tobakk og alkohol?

Bruk av alkohol og tobakk er to av de viktigste risikofaktorene for utvikling av helseproblemer. Om lag en tredel av den voksne befolkningen var dagligrøykere i 1995, 33 prosent av mennene og 32 prosent av kvinnene. Etter 1988 er det blitt mindre vanlig å være dagligrøyker blant menn, mens det blant kvinner er like vanlig å røyke i dag som på begynnelsen av 1980-tallet. Det registrerte alkoholforbruket gikk kraftig ned på begynnelsen av 1980-tallet. Etter en svak økning fram til 1987, viste alkoholforbruket en synkende tendens fram til 1993. Fra 1993 til 1995 er det igjen registrert en svak økning i forbruket, som nå nærmer seg nivået fra første halvdel av 1980-tallet. Det registrerte alkoholforbruket omfatter imidlertid ikke alkohol som går utenom de vanlige, "offisielle" omsetningskanaler. Det er derfor usikkert hvor

reell nedgangen er. Intervjuundersøkelser, hvor en spør folk om hvor mye de drikker, tyder på en faktisk reduksjon i alkoholforbruket på 1980-tallet.

Færre aborter på 1990-tallet

Tendensen til økning i aborttallene fra 1983 til 1989 ble snudd til en markert reduksjon på begynnelsen av 1990-tallet. Antallet aborter pr. 1 000 kvinner i aldersgruppen 15-49 år var i 1995 det laveste som er registrert siden loven om selvbestemt abort trådte i kraft i 1979.

UTDANNING

1994 - utdanningsreformenes år

1994 var året for iverksettelsen av flere større reformer av det norske utdanningssystemet. Vi har hatt en omfattende omorganisering av den statlige høgskolestrukturen, og gjennomført den såkalte reform -94 på videregående nivå.

Foreløpig gir ikke disse endringene seg nevneverdige utslag i statistikken. Det eneste man kan se er at gjennomsnittsalderen for elever i den videregående skolen har gått noe ned. Dette skyldes at de yngre elevene prioriteres framfor de eldre rett etter endt grunnskole i kraft av sin lovbestemte rett til treårig videregående utdanning.

Utdanningsøkningen fortsetter

Den plutselige utdanningsøkningen i 1970-årene, den såkalte utdanningseksplosjonen, har fortsatt gjennom hele 1980-tallet og inn i 1990-årene. Mens det i 1980 fremdeles var om lag en tredel av 16-18-åringene som ikke gikk i videregående skole, var andelen redusert til en tidel i 1994.

Andelen 19-24-åringene som studerer ved universiteter og høyskoler, ble nesten tredoblet for kvinner og nær

fordoblet for menn i samme tidsrom. Særlig har økningen av andelen høyskole- og universitetsstudenter skutt fart siden 1985. Nesten en firedel av alle unge i denne aldersgruppen studerte i 1994.

Flest kvinner under høyere utdanning

Gjennom hele 1980-tallet var det flere av jentene enn guttene som tok videregående utdanning. Mesteparten av denne forskjellen har jevnet seg ut de siste seks-sju årene. Guttene tok igjen jentene i 1991, et lite forsprang de stort sett har holdt siden da.

Noen tendens til utjevning mellom kjønnene finner vi derimot ikke når vi går et trinn høyere i utdanningssystemet - til høyskole- og universitetsnivå. Utjevningen stoppet i 1981, da andelen av 19-24-årige kvinner som tok høyere utdanning, passerte andelen mannlige studenter i samme aldersgruppe. Siden har økningen i studentandelen vært langt sterkere blant kvinnene enn blant mennene. Kvinnene gikk forbi mennene allerede i 1981. I motsetning til i 1980, var det i 1994 flere jenter (26,4 prosent) enn gutter (20,7 prosent) som studerte i aldersgruppen 19-24 år.

ARBEID

Perioden fra begynnelsen av 1980-årene og fram til i dag er preget av sterke svingninger på arbeidsmarkedet. Tydeligst kan vi se dette i statistikken over endringer i arbeidsløshet. Men de vekslende konjunkturerne i perioden har også medført store endringer i sysselsetting, arbeidstid og uførepensjonering.

Sysselsettingsnedgangen blant menn har snudd

Fram til 1984 var det samlede antall sysselsatte tilnærmet stabilt, mens det i perioden 1984-1987 økte med om

lag 160 000 personer. Deretter sank sysselsettingen fram til 1993, da den lå på samme nivå som i 1985. Fra 1993 til 1994 økte sysselsettingen igjen, for første gang på sju år, og fram til 1995 har denne økningen blitt sterkere.

Utviklingen har vært ulik for kvinner og menn i perioden som helhet. En svak nedgang i andelen sysselsatte blant menn i årene 1980-1983 ble avløst av en fireårsperiode med stabil sysselsetting, hvorefter vi igjen fikk en periode med relativt kraftig nedgang. Fra 1993 til 1995 har vi imidlertid sett en økning i sysselsettingen blant menn (med 40 000), og for første gang i perioden har menn hatt en bedre sysselsettingsutvikling enn kvinner. Nedgangen i sysselsettingen blant menn har totalt sett vært langt svakere hittil på 1990-tallet enn på 1980-tallet, med en gjennomsnittlig årlig nedgang i sysselsettingsandelen i alderen 25-66 år på henholdsvis 0,1 og 0,6 prosentpoeng.

Blant kvinner økte sysselsettingen helt fram til 1987/1988, for deretter å synke og stabilisere seg på 1986-nivå fram til 1993. Fra 1993 til 1995 økte også kvinnesysselsettingen (med 35 000), men altså noe svakere enn blant menn. Økningen i kvinners sysselsetting har totalt sett vært langt svakere hittil på 1990-tallet enn på 1980-tallet, med en gjennomsnittlig årlig økning i sysselsettingsandelen i alderen 25-66 år på henholdsvis 0,4 og 0,9 prosentpoeng. Mens forskjellen i andelen sysselsatte kvinner og menn var på drøye 28 prosentpoeng i 1980, var den i 1995 redusert til knapt 11 prosentpoeng.

Økt likhet i arbeidstid mellom kvinner og menn

De sysselsatte mennene arbeider noe mindre i 1995 enn i 1980. I første halvdel av 1980-tallet jobbet sysselsatte menn ca. 41 timer pr. uke i

gjennomsnitt. I årene 1985-1986, en periode da sysselsettingsnivået blant menn var høyt og stabilt, økte arbeidstiden til henholdsvis 41,5 og 41,9 timer. I 1987 innførte vi arbeidstidsreformen som innebar en generell nedsettelse av arbeidstiden til 37,5 timer, noe som bidrog til at gjennomsnittlig arbeidstid sank fra 41,9 til 41 timer pr. uke for menn. På grunn av brudd i tidsserien er tallene før og etter 1988 ikke helt sammenliknbare. Det samme gjelder tallene for 1995 i forhold til de øvrige. Vi ser imidlertid en klar nedgang i arbeidstiden fra 1988 og fram til 1992, og tilnærmet stabilitet fram til 1995.

For kvinner har arbeidstiden økt siden 1980. Sysselsatte kvinner har i gjennomsnitt drøyt én time lengre arbeidsuke i 1995 enn i 1980, med forbehold om noe usikkerhet på grunn av brudd i tidsserien. Forskjellen i arbeidstid mellom sysselsatte kvinner og menn har dermed blitt redusert med to og en halv time i perioden.

Første halvdel av 1990-årene: Ny økning i småbarnsmødres yrkesdeltaking

Den gruppen som framfor noen har økt yrkesdeltakingen de siste 15 årene, er mødre med små barn. Fra 1980 til 1987 økte yrkesprosenten (andelen i arbeidsstyrken) blant småbarnsmødre fra 53 til 72. Fra 1987 til 1991 var nivået stabilt. Fra 1991 til 1995 økte yrkesprosenten igjen, til 76 prosent. I 1995 ligger småbarnsmødres yrkesprosent 23 prosentpoeng høyere enn i 1980, og er i dag (1995) litt høyere enn for alle menn (75 prosent) og langt høyere enn for alle kvinner (64 prosent). Tallene er fra arbeidskraftundersøkelsene og gjelder personer i alderen 16-74 år.

47 000 langtidsledige

Fra slutten av 1980-årene og fram til 1993 var vi vitne til en økning i ar-

beidsløsheten som er helt enestående i etterkrigstiden. Bortsett fra lavkonjunkturen i 1983-1984, da arbeidsløsheten lå på ca. 3 prosent, har andelen arbeidsløse stort sett utgjort under 2 prosent av arbeidsstyrken. Arbeidsløsheten har tradisjonelt vært markert høyere for kvinner enn for menn. Da arbeidsløsheten steg på 1980-tallet, jevnet kjønnsforskjellene seg ut, og etter 1988 har menn hatt høyere arbeidsløshet enn kvinner. I 1993 var 6,6 prosent av den mannlige og 5,2 prosent av den kvinnelige arbeidsstyrken uten arbeid. Hovedårsaken til forskjellene mellom kvinner og menn, er at det i første rekke var mannsdominerte næringer som ble rammet av lavkonjunktorene rundt 1983 og etter 1987. Kvinner er langt oftere sysselsatt i offentlig sektor; arbeidsplasser som tradisjonelt har vært bedre skjermet mot dårlige tider. Økningen i arbeidsløshet var svakere fra 1992 til 1993 enn den årlige økningen i den foregående femårsperioden, og fra 1993 til 1994 gikk arbeidsløsheten ned for første gang siden 1986. Denne nedgangen er blitt ytterligere forsterket det siste året (1994-1995). "De gode tidene" på arbeidsmarkedet de senere årene har først og fremst slått ut for menn med en nedgang i arbeidsløshet fra 6,6 til 5,1 prosent, men også for kvinner med en nedgang fra 5,2 til 4,6 prosent.

Samtidig med den relativt høye ledigheten i 1983 og 1984 og etter 1988 har andelen langtidsledige, det vil si personer som har vært sammenhengende uten arbeid mer enn 26 uker, vært høy. Fra 1988 til 1993 økte antall arbeidsledige fra 69 000 til 127 000, mens antallet langtidsledige økte fra 11 000 til 55 000. Økt sysselsetting og nedgang i arbeidsløsheten har ennå ikke (1995) medført at andelen langtidsledige har gått ned. I 1995 var antallet arbeidsløse 107 000. De utgjorde 4,9 prosent av

arbeidsstyrken. Samtidig har 47 000 personer vært uten arbeid i mer enn et halvt år.

Nedgangen i antall uførepensjonister har stoppet opp

De økte problemene på arbeidsmarkedet mot slutten av 1980-årene avspeiles også i tallet på uførepensjonister. Fra 1980 til 1991 steg andelen av menn 16-66 år som var uførepensjonert, fra 5,8 til 7,5 prosent. Blant kvinner økte andelen fra 6,4 til 9,7 prosent. I 1991 utgjorde dette 106 000 menn og 133 000 kvinner. Antallet kvinner har i hele perioden vært høyere enn antallet menn. Dette har for en stor del sammenheng med at kvinner gjennomgående uførepensjoneres tidligere i livsløpet enn menn og dermed forblir "lenger i systemet" før overgang til alderspensjon. I perioden 1991-1993 sank antallet nye uførepensjonister relativt kraftig, noe som bidro til en nedgang i antallet uførepensjonister til 232 000 i 1993. Utviklingen i antall uførepensjonister i disse årene må først og fremst ses i lys av innstramminger i regelverket for tildeling av pensjon. Antall nye uførepensjonister har imidlertid økt igjen etter 1993, for både kvinner og menn, og nedgangen i andelen uførepensjonister i befolkningen har stoppet opp. Blant kvinner økte andelen igjen fra 1994 til 1995. I 1995 er drøyt 103 000 menn og knapt 133 000 kvinner uførepensjonister.

INNTEKT OG FORBRUK

Sterk vekst i disponibel inntekt

Disponibel inntekt var ifølge det nye nasjonalregnskapsopplegget vel 116 000 kroner pr. innbygger i 1995. Siden 1991 har den disponible inntekten pr. innbygger økt med 8 prosent. Veksten var litt større fra 1992 til 1993, men har ellers vært forholdsvis jevn i denne perioden.

Disponibel inntekt pr. innbygger har økt gjennom så godt som hele perioden 1980-1994. Ifølge det gamle nasjonalregnskapsopplegget var veksten i disponibel inntekt pr. innbygger snaut 23 prosent i perioden 1980-1994. Veksten har vært særlig sterk i årene 1983-1986 og etter 1991. Veksten i den samlede inntekten var enda sterkere enn veksten i disponibel inntekt fram til 1986-1987, men en samtidig sterk vekst i gjeldsrenter bidro til en mer moderat vekst i disponibel inntekt. Veksten i disponibel inntekt fra 1989 skyldes først og fremst vekst i inntekt, men etter 1992 har også nedgangen i renteutgifter bidratt vesentlig.

Disponibel inntekt er den samlede inntekten av arbeid, kapital og overføringer til husholdningene, fratrullet direkte skatter og trygdeavgifter og renter på gjeld. I vurderingen av økningen i disponibel inntekt pr. innbygger, bør en trekke inn at det har vært en betydelig økning i antallet enpersonhusholdninger. Det betyr at færre nyter godt av stordriftsfordelene som knytter seg til flerpersonehusholdninger.

Mot økt ulikhet i inntekt?

Figuren med disponibel husholdningsinntekt i laveste og høyeste desil skal vise hvordan ulikheten i fordelingen av husholdningsinntekten har utviklet seg. Husholdningene er rangert etter disponibel inntekt pr. forbruksenhet, det vil si at en har forsøkt å korrigere husholdningsinntekten for forskjeller i husholdningenes størrelse og sammensetning. Det er viktig å være oppmerksom på at sosialhjelp ikke inngår i disponibel inntekt. En har deretter regnet ut hvor stor del av den samlede disponible inntekten til husholdningene som tilfaller den tidelen av husholdningene som har lavest inntekt, og tilsvarende hvor stor del av den samlede inntekten som tilfaller tidelen med høyest

inntekt. I 1994 hadde tidelen med lavest disponibel inntekt pr. forbruksenhet 2,6 prosent av den samlede inntekten, mens tidelen med høyest inntekt hadde 21,8 prosent av den samlede inntekten.

Hovedinntrykket for perioden er forholdsvis stor stabilitet i ulikheten slik den måles her. Det var en svak utvikling mot mindre ulikhet fra 1982 fram til 1988. Fra 1988 til 1989 økte ulikheten klart, men holdt seg omtrent på dette nivået fram til 1993. Fra 1993 til 1994 økte ulikheten igjen. Det gjenstår å se hvor stabil denne økningen vil være. Reduksjonen i ulikhet fram til 1988 skjedde i en periode med vekst i sysselsettingen, mens økningen i ulikhet fra 1988 til 1989 faller sammen med en økning i arbeidsløshet. Selv om ulikheten i disponibel inntekt har vært forholdsvis stabil i perioden, gjelder det samme ikke for ulikheten i formue. Her ser en nå tendenser til økende ulikhet.

Antallet sosialhjelpsklienter stagnerer

Til tross for nokså små endringer i inntektsulikheten har antallet sosialhjelpsklienter økt gjennom det meste av perioden. Antallet stønadstilfeller pr. 1 000 innbyggere var i 1995 mer enn 2,5 ganger antallet i 1980. I 1995 var det 39 tilfeller pr. 1 000 innbyggere, sammenliknet med 15 i 1980. Veksten i antallet sosialhjelpstilfeller var særlig sterk på begynnelsen av 1980-tallet og i årene 1987-1989. Fra 1989 til 1995 har veksten i antall tilfeller vært på bare 6 prosent og veksten i antallet tilfeller pr. innbygger har vært enda lavere. Dette til tross for at store deler av perioden har vært kjennetegnet ved betydelige økonomiske problemer for husholdningene, både på grunn av stor arbeidsløshet, fallende boligpriser og store renteutgifter.

Utgiftene til sosialhjelp har økt langt sterkere, utgiftene var om lag syv ganger høyere i 1995 enn i 1980. Vel 4 milliarder kroner ble utbetalt som økonomisk sosialhjelp i 1995. Det er et komplisert årsaksmønster bak denne økningen. Det synes imidlertid klart at det er en mer langsiktig trend, den økte arbeidsløsheten på slutten av tiåret er på ingen måte den eneste forklaringen på det som har skjedd. Av mer strukturelle årsaker tror vi det er viktig å peke på økningen i antallet enslige og enslige forsørgere.

Forbruk: Mindre til bolig og mat på 1990-tallet

I 1995 brukte husholdningene i gjennomsnitt 207 000 kroner til forbruk. Forbruket har ikke bare økt siden 1980, sammensetningen av forbruket har også endret seg ganske betydelig, særlig fram til slutten av 1980-tallet. Andelen av forbruket som gikk til mat, gikk ned fra vel 20 prosent i 1982 til 15 prosent i 1987, der den stabiliserte seg. Etter 1991 har andelen til mat imidlertid gått ytterligere ned til under 14 prosent. Reduksjon i matvareandelen har vært typisk for hele den perioden vi har registrert husholdningenes forbruk. Det er først og fremst et uttrykk for velstandsvekst, og ikke for at vi forbruker mindre mat. Nedgangen i matvareandelen må også ses i sammenheng med at husholdningene er blitt mindre.

En annen langsiktig trend som fortsatte inn i 1980-tallet var økningen i utgifter til bolig, lys og brensel (avdrag på boliglån inngår ikke som boligutgift). Andelen av forbruket som gikk til bolig, økte fram til 1988, den var da 26 prosent. Etter 1992 har boutgiftenes andel gått ned 4 prosentpoeng til 22 prosent i 1995. I 1995 brukte husholdningene i gjennomsnitt snaut 46 000 kroner til bolig, lys og brensel. Utgiftene til bolig

var fra 1988 den største av hovedpostene i forbruket, men er i 1995 på nivå med utgiftene til reiser og transport. Det er for en stor del veksten i renteutgiftene som ligger bak veksten i boutgiftene på 1980-tallet. Rente-fallet etter 1992 er også viktig for nedgangen i boutgiftsandelen de siste par årene.

Utgiftene til reiser og transport har det meste av perioden tatt rundt 20 prosent av husholdningsbudsjettet, unntaket er midten av 1980-tallet da opptil 24 prosent gikk til reiser og transport. Andelen har økt noe de siste par årene og var i 1995 på 22 prosent. Økningen har sammenheng med oppgang i bilsalg. Variasjonen i andelen av utgiftene som går til reiser og transport, har i stor grad sammenheng med variasjoner i nybilkjøp. En må her være oppmerksom på registreringsmåten i forbruksundersøkelsene, der en kjøpt bil blir registrert som forbruk med hele kjøpesummen, selv om husholdningen har lånt til kjøpet. Dette vil gi utslag i år med særlig høyt salg av biler.

OMSORG

Sterk utbygging av barnehagene

Den sterke økningen i andelen småbarnsmødre som er gått ut i yrkeslivet, har økt behovet for barnetilsyn. Andelen barn i førskolealder med barnehageplass ble mer enn fordoblet fra 1980 til 1995. Mens dekningsprosenten var snaut 21 prosent i 1980, var den steget til 51 prosent i 1995, når en inkluderer seksåringers skoletilbud. Økningen har skjedd til tross for en betydelig økning i antallet barn i denne aldersgruppen fra siste del av 1980-tallet (se ovenfor). Størstedelen av plassene er heldagsplasser. Andelen med lang oppholdstid i barnehagene (avtalt oppholdstid 41 timer eller mer pr. uke) økte fra 27 til 60 prosent i perioden 1985-1995. Avtalt

oppholdstid kan avvike fra den faktiske oppholdstiden.

Andelen husholdninger med førskolebarn som bruker andre typer barnetilsyn enn barnehage, endret seg lite i perioden 1980 til 1991.

Bedre eldreomsorg?

Det er vanskelig å finne fullgode indikatorer for utviklingen innenfor eldreomsorgen. Det er liten tvil om at årsverksinnsatsen i eldreomsorgen har økt de siste 15 årene, også i forhold til økningen i antallet eldre. Indikatoren vi har valgt å bruke, er antall årsverk innen hjemmehjelpstjenesten og hjemmesykepleien i forhold til eldrebefolkningen. Det har vært en viss økning i tallet på årsverk i disse tjenestene pr. innbygger 67 år og eldre fra 1980 til 1994. Økningen kom i første halvdel av 1980-tallet og etter 1992.

Årsverksinnsatsen i institusjonsomsorgen er også blitt større, mens antallet institusjonsplasser er redusert i forhold til økningen i eldrebefolkningen. På 1990-tallet har imidlertid antallet plasser i rene sykehjem og i serviceboliger (boliger med heldøgns tjenester) økt en del, og det er blitt et større tilbud av alders- og trygdeboliger. Nedgangen i det totale antallet institusjonsplasser kan ha økt presset på hjemmetjenestene. Pleie- og omsorgstjenestene har dessuten fått mange nye brukere på grunn av nedbyggingen av institusjonsomsorgen i psykiatrien, og på grunn av kortere liggetider i de somatiske sykehusene. Konsekvensene synes å være at pleie- og omsorgstjenestene i større grad enn tidligere har måttet prioritere de mest pleietrengende (Sosialt utsyn 1993). På 1990-tallet har både andelen eldre som bruker hjemmetjenestene, og antallet institusjonsplasser i forhold til eldrebefolkningen, blitt redusert.

Ansvarsreformen for psykisk utviklingshemmede innebærer at mange psykisk utviklingshemmede har flyttet fra sentralinstitusjoner til egne boliger i sine hjemstedskommuner. Tjenestetilbudet til disse omfattet i 1992 vel 6 000 årsverk, blant annet boveiledning og støttekontakttjeneste. Hjemmesykepleie og hjemmehjelp kommer i tillegg til dette, men hjemmetjenester for psykisk utviklingshemmede inngår ikke i figuren over årsverk i hjemmetjenestene.

KULTUR

Har nedgangen i antall kinobesøk stoppet opp?

Antallet kinobesøk pr. innbygger har på 1990-tallet variert rundt 2,5 besøk pr. innbygger i året. Besøksfrekvensen var lavest i 1992 med 2,2 besøk pr. innbygger, og høyest i 1990 og 1994 med 2,7 besøk. Det har skjedd en vesentlig omstrukturering og markestilpasning i kinotilbudet i løpet av de siste 10-15 årene. Selv om det er blitt færre kinoer og sitteplasser, har det vært en økning i antallet forestillinger i perioden, fra 134 000 i 1980 til 204 000 i 1995. Dette kan delvis tilskrives oppblomstringen av flerkinoanlegg. Likevel har antallet besøk gått ned fra 17,5 millioner i 1980 til 10,9 millioner i 1995. Nedgangen i besøkstallet skjedde først og fremst i første halvdel av 1980-tallet, mens besøkstallet siden slutten av tiåret stort sett har variert rundt 11-12 millioner. Siden 1992 har besøkstallene økt med vel 1 million, fra 9,6 millioner.

Denne langsiktige nedgangen i besøkstallet har skjedd selv om andelen som i løpet av et år har vært på kino, ikke har endret seg noe særlig. Fra slutten av 1980-tallet til 1995 ser det ut til at en større andel av befolkningen har vært på kino, fra 46 prosent i 1987 til 53 prosent i 1995. De synkende besøkstallene skyldes at det er

blitt færre storbrukere, ikke at kino-tilbudet når ut til færre. Det er særlig antallet hyppige kinobrukere blant unge som har gått ned.

Teater og opera: Synkende besøkstall midt på 1990-tallet

Det har vært en svak økning i antallet forestillinger ved institusjonsteatrene. Antallet teater- og operaforestillinger økte fra 5 000 i 1980 til 6 500 i 1992. Tallet på forestillinger økte til 7 700 i 1993, en økning som imidlertid for en stor del skyldes at fire teatre ble inkludert i statistikken. Fra 1993 til 1995 gikk antallet forestillinger betydelig ned, tallet var 6 600 forestillinger i 1995.

Besøkstallene har økt tilsvarende fra 1980 til 1993. Utviklingen i besøkstallene har imidlertid vært ujevn over perioden. Besøkstallene gikk ned fra vel 300 besøk pr. 1 000 innbyggere i 1981 til 260-270 besøk pr. 1 000 rundt midten av tiåret. Etter 1986 har besøkstallene steget jevnt til 337 besøk pr. 1 000 i 1992. I 1993 da statistikken omfatter noe flere teatre, var tallet 347 besøk pr. 1 000. Fra 1993 til 1995 falt besøkstallet med 15 prosent til 295 besøk pr. 1 000 innbyggere. Publikumsundersøkelser tyder på at teater- og operatilbudet når ut til flere. Andelen som har vært i teater eller opera siste året har økt fra 27 prosent i 1983 til 32 prosent i 1995.

Utlån fra bibliotek: Stabilt på 1990-tallet

Utlån fra folkebibliotekene har økt siden begynnelsen på 1980-tallet. Fra et utlån pr. innbygger på 4,0 i 1980 og 1981, lå tallet på rundt 4,3 fram til 1988. I 1989 gjorde utlånstallene et hopp til 4,7 utlån pr. innbygger, og i 1992 steg det til 4,9. Etter det har utlånet pr. innbygger holdt seg ganske stabilt, og var i 1995 5,0 utlån pr. innbygger. Dette tallet er lavt sammenliknet med de andre nordiske

land, i Danmark var tallet til sammenlikning vel 15 i 1989. Publikumsundersøkelser fra slutten av 1970- og 1980-tallet viser en klar økning i andelen av befolkningen som bruker folkebibliotekene. Økningen i andelen brukere synes å ha fortsatt på 1990-tallet.

Færre løssalgsaviser pr. innbygger i 1995

Antallet eksemplarer av dagsaviser pr. 1 000 innbyggere økte nokså jevnt gjennom 1980-tallet fram til 1988-1989. I 1980 var det 429 eksemplarer pr. 1 000 innbyggere, sammenliknet med 497 i 1988, og 557 i 1989. Det kan være av interesse å bemerke at denne økningen skjedde ganske parallelt med økningen i antallet husholdninger. Antallet eksemplarer pr. husholdning økte forholdsvis beskjedent. Etter 1989 gikk antallet eksemplarer ned med om lag 10 prosent til 510 eksemplarer pr. 1 000 innbyggere (inkludert Aftenpostens aftennummer) i 1990, der tallet holdt seg fram til 1994, men med unntak av 1991 da antallet var lavere. Fra 1994 til 1995 gikk imidlertid opplagstallene igjen ned til 498 eksemplarer pr. innbygger. Det meste av denne nedgangen skyldes en nedgang i opplaget for løssalgsaviser.

BOLIG, OMGIVELSER OG MILJØ

Bedring i bostandard

To enkle indikatorer på boligstandard, begge hentet fra levekårsundersøkelsene, tyder på en vesentlig forbedring av boligstandarden i løpet av de to siste tiårene. Den første indikatoren går på trangboddhet: Andelen av befolkningen 16-79 år som bor trangt, ble redusert fra 16 til 8 prosent fra 1980 til 1991. Her har det imidlertid ikke skjedd noen forbedring i de fire årene fram til 1995. Et annet mål som viser bedring i boligstandard, er hvor moderne boligen

er. I løpet av 15-årsperioden er det blitt færre som bor i en bolig uten bad eller wc, eller med kalde eller fuktige rom. Bare 6 prosent av befolkningen 16-79 år bodde i en umoderne bolig i 1995, mens 18 prosent levde under slike boforhold 15 år tidligere.

Forurensning og støy i lokalmiljøet

Det er vanskelig å finne gode indikatorer som sier noe om utviklingen i lokale miljøforhold. Viktige komponenter for lokal luftforurensning er nitrogendioksid (NO₂), svoveldioksid (SO₂) og svevestøv. Konsentrasjonen av SO₂ har avtatt betydelig siden slutten av 1970-årene, i takt med nedgangen i utslippene. Den lokale forurensningen i de store byene består nå i hovedsak av nitrogenoksider og svevestøv. Utslipp fra biler og støy fra piggdekkslitasje er de største kildene.

Det er vanskelig å trekke slutninger fra dette til hvordan miljøbelastningene har utviklet seg for den enkelte. Det man vet, er at nitrogenoksider og svevestøv gir økt risiko for luftveislidelser. Konsentrasjonene av begge disse to komponentene er fremdeles så høye at mange utsettes for nivåer som er bekymringsverdige. Det er anslått at det i Norge er 660 000 personer som utsettes for konsentrasjoner av NO₂ som er over anbefalte grenseverdier, for svevestøv er det samme anslaget på 700 000 utsatte. De samfunnsøkonomiske kostnadene på grunn av helseskader forårsaket av lokal luftforurensning er betydelige.

Miljøbelastningene vil blant annet avhenge av hvordan bosetningsmønstret utvikler seg, og hvor mye tid som brukes i nærmiljøet. Ifølge levekårsundersøkelsene var andelen som oppgav at de var utsatt for støy fra veitrafikk, omtrent den samme i 1995 som i 1980: Henholdsvis 14 og 13 prosent. Andelen som rapporterte at

de var utsatt for forurensning har også endret seg relativt lite. I alt var det 16 prosent av den voksne befolkningen som i 1995 svarte at de var utsatt for forurensning fra ulike kilder ved boligen. Den tilsvarende andelen var 18 prosent fire år før.

KRIMINALITET

Levekår og kriminalitet

Trygghet for liv og eiendom må regnes som et viktig velferdsgode. Hvor trygt eller utrygt nordmenn har det, og hvordan dette endrer seg, er imidlertid vanskelig å måle. De forskjellige målemetodene gir også forskjellige resultater. Ser vi på utviklingen i etterforskede lovbrudd synes utviklingen entydig og negativ:

Fra 1980 til 1995 har antallet etterforskede lovbrudd pr. 100 000 innbyggere mer enn fordoblet seg. Hovedmassen av registrert kriminalitet utgjøres hele tiden av vinningskriminaliteten, nær sju av ti ferdig etterforskede lovbrudd i 1994 var tyverier og andre vinningslovbrudd. Utviklingen i antall lovbrudd har mange komponenter. For det første har det med sannsynlighet skjedd en reell økning i antall lovbrudd. For det andre kan politiets praksis ha endret seg, for eksempel har det skjedd betydelige endringer i politiets registreringsrutiner. Politiet kan også ha endret sin prioritering av ressursbruken, eksempelvis er ØKOKRIM blitt opprettet i perioden, samtidig som kontrollen av narkotikalovbrudd har hatt høy prioritet. For det tredje kan publikum ha endret sin anmeldelsesatferd, eksempelvis vil en høyere andel forsikringstakere gjøre at flere har noe å hente ved å anmelde vinningslovbrudd. På den annen side har politiets oppklaringsprosent vært lav og synkende gjennom store deler av perioden, dette kan ha resultert i at færre har sett noen nytte i å anmelde særlig tyverier. I sum er det grunn til

å regne med at den faktiske kriminaliteten har økt betraktelig når man ser hele perioden under ett, men feilkildene ved statistikken er altså mange.

Etterforskede voldsforbrytelser mer enn tredoblet siden 1980

Det er de grove voldsforbrytelsene som har økt mest. Økningen var sterkere på 1980- og 1990-tallet enn i tiårene før. Vi opplever et særlig stort hopp i begynnelsen av 1990-årene, mens de to siste årene har gitt en viss nedgang. Men også her kan det diskuteres i hvilken grad dette er et uttrykk for reelle tendenser: En viktig andel av økningen for de groveste voldslovbruddene kan tilbakeføres til en økning av sedelighetslovbruddene. Her står vi sannsynligvis overfor en økende anmeldelsestilbøyelighet, i takt med økende oppmerksomhet og bevissthet rundt lovbrudd som voldtekt og incest. De to siste årenes nedgang i registrerte grove voldslovbrudd skyldes delvis en markert nedgang i antall anmeldte og etterforskete lovbrudd av denne typen, en nedgang som særlig har omfattet sedelighetslovbrudd rettet mot barn. Det har vært spekulert i om denne nedgangen kan skyldes at den såkalte "Bjugn-saken" har økt folks skepsis mot å anmelde lovbrudd med slike trekk.

Men offerfrekvensen er stabil

Befolkningens utsatthet for vold har vært temaet i samtlige levekårsundersøkelser i perioden. Her har utviklingen vært langt mer stabil, i alle undersøkelsene fra 1983 til 1995 svarer 4 til 5 prosent av de spurte at de har vært utsatte for vold i løpet av det siste året. Hvordan harmonerer så dette med den dramatiske utviklingen i anmeldt og etterforsket grov voldskriminalitet?

En viktig forklaring på denne forskjellen ligger i at grove voldslovbrudd

fremdeles er en svært sjeldent forekommende hendelse, så sjelden at den i liten grad vil fanges opp gjennom intervjuundersøkelser av denne typen. Videre vet man at ofrene for de groveste voldslovbruddene ofte tilhører marginaliserte samfunnsgrupper som i liten grad nås gjennom levekårsundersøkelser. Ser vi på de gruppene med sosiale problemer som levekårsundersøkelsene når, er resultatene entydige. Utsattheten for vold og trusler er mer enn dobbelt så høy for sosialhjelpmottakere og langvarig arbeidsløse som for befolkningen i sin helhet.

Menn, og i særdeleshet unge menn, er de som i høyest grad blir utsatt for vold og trusler. Det er også denne befolkningsgruppen som er fullstendig dominerende blant de registrerte gjerningsmennene. Kort og forenklet sagt: Unge menn rammes av unge menns handlinger. Et problem her er imidlertid i hvilken grad levekårsundersøkelsene og strafferettsapparatet registrerer den private "familievolden" der kvinnene dominerer blant ofrene.

Vi har dessverre ikke tidsserier som kan belyse utviklingen i befolkningens utsatthet for vinningslovbrudd. Det er denne typen lovbrudd som sannsynligvis utgjør det tallmessig viktigste innslaget når folk skal vurderes om kriminaliteten påvirker deres levekår.

Stabil frykt for vold

Andelen i befolkningen som er noe eller svært urolige for å bli utsatt for vold når de går ute alene på bostedet, har heller ikke vist noen vesentlig økning fra 1983 til 1995. Om lag én av ti rapporterer slik uro. Her er det imidlertid svært markerte kjønns- og aldersforskjeller. Kvinner er mye uroligere enn menn, og de eldste kvinnene har den høyeste angsten for vold.

Mer enn hver femte kvinne over 67 år er urolig for å bli utsatt for vold eller trusler på bostedet, noe som antakelig forverrer deres levekår blant annet ved å redusere deres bevegelsesfrihet.

Det er et mangfoldig årsaksmønster bak kriminaliteten. Med økt materiell velstand følger flere verdifulle gjenstander å stjele. Det kan ha blitt lettere å begå en del lovbrudd, tidsnytingsundersøkelser viser blant annet at vi tilbringer mindre tid i bolig og nærmiljø enn tidligere. Et antakelig økt konsumpress og fristelsestrykk kan ha virket negativt inn.

Kriminalitet kan forstås som uttrykk for svekket sosial integrasjon og redusert sosial kontroll. Stikkordsmessig er det rimelig å peke på en del faktorer i de senere års utvikling som kan ha påvirket kriminaliteten: En viss økning i urbaniseringen, økende problemer for ungdom på arbeidsmarkedet, økt tilgjengelighet for alkohol, og stadig nye ungdomskull som skal forholde seg til illegale rusmidler. Skal man søke å forstå kriminaliteten og dens utvikling, kommer man sannsynligvis til kort hvis man ikke legger vekt på å analysere unge menns levekår.

Artikkelen er en revidering av tilsvarende artikler i Samfunnsspeilet nr. 4/1994 og 4/1995. Forfatterne arbeider i Statistisk sentralbyrå, ved Seksjon for levekårsstatistikk og Seksjon for demografi og levekårsforskning. Befolkningsutviklingen er kommentert av forsker Turid Noack. Forsker Randi Kjeldstad har beskrevet utviklingen på arbeidsmarkedet, mens prosjektleder Arne Andersen har skrevet kommentarene om kultur, inntekt og forbruk. Førstekonsulent Anders Barstad står for kapitlene om helse og omsorg. De øvrige kommentarer er skrevet av redaktør Dag Ellingsen, delvis etter en

mal laget av tidligere redaktør Kirsti Huserbråten.

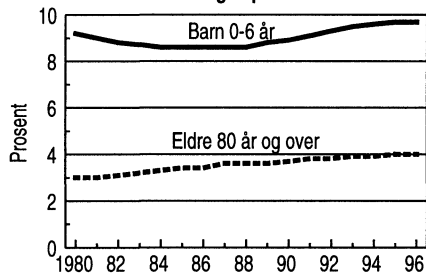
Litteratur

NOU 1993:17. *Levekår i Norge*. Finans- og tolldepartementet.

Statistisk sentralbyrå (1993): *Sosialt utsyn 1993*. Statistiske analyser nr. 1.

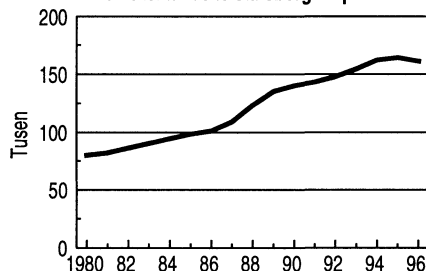
BEFOLKNING:

Andelen barn 0-6 år og eldre 80 år og over i befolkningen pr. 1.1. Prosent

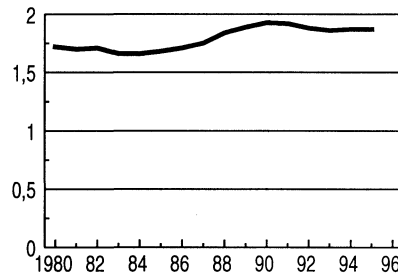

Kilde: Befolkningsstatistikk

Antall utenlandske statsborgere pr. 1.1.

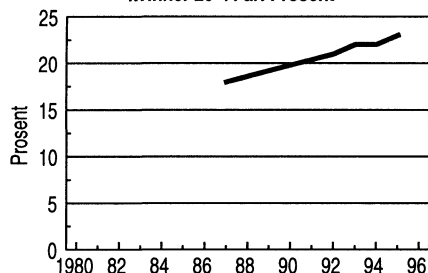

Kilde: Befolkningsstatistikk

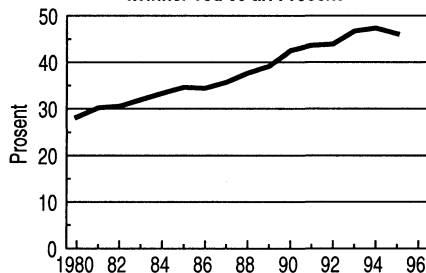
Samlet fruktbarhetstall¹

Kilde: Befolkningsstatistikk

Ugift samliv: Andel av alle samliv, kvinner 20-44 år. Prosent

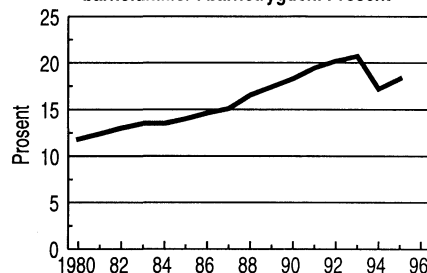

Kilde: Befolkningsstatistikk

Skilsmisser: Beregnet andel skilte kvinner ved 65 år. Prosent²

Kilde: Befolkningsstatistikk

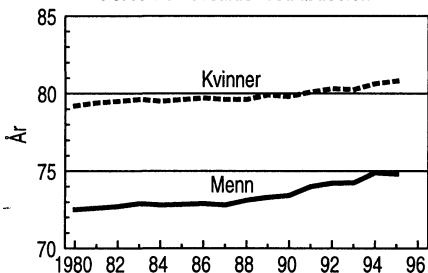
Enslige forsørgere som andel av alle barnefamilier i barnetrygden. Prosent

Kilde: Rikstrygdeverket

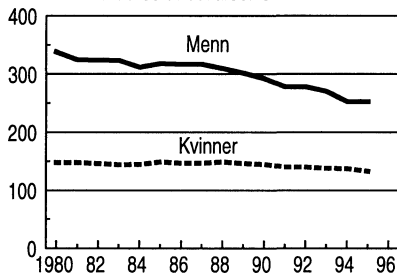
HELSE:

Forventet levealder ved fødselen

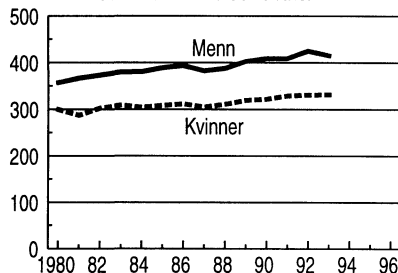
Kilde: Befolkningsstatistikk

Døde pr. 100 000 innb. 1-64 år, aldersstandardiserte rater

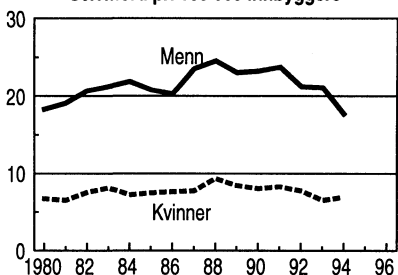
Kilde: Befolkningsstatistikk

Nye tilfeller av kreft pr. 100 000 innb., aldersstandardiserte rater

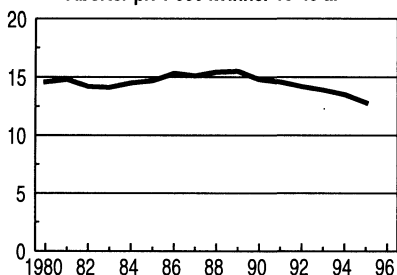
Kilde: Kreftregisteret

Selvmord pr. 100 000 innbyggere

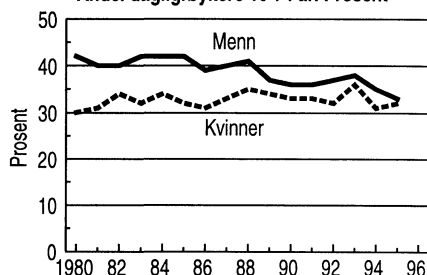
Kilde: Dødsårsaker

Aborter pr. 1 000 kvinner 15-49 år

Kilde: Abortstatistikk og Statens Helsetilsyn

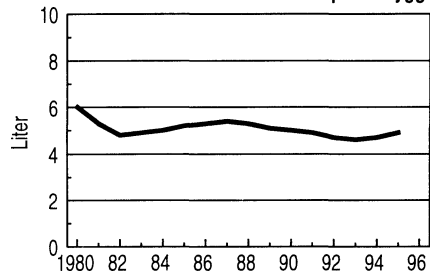
Andel dagligrøykere 16-74 år. Prosent

Kilde: Statens tobakkskaderåd

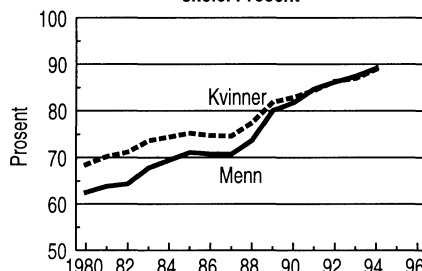
UTDANNING:

Alkoholforbruk: Liter ren alkohol pr. innbygger

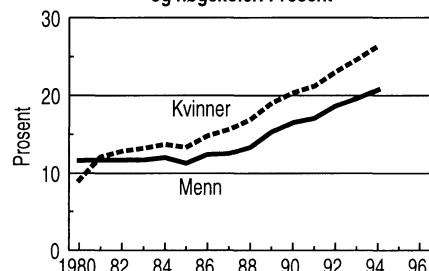
Kilde: Alkoholstatistikk

Andel 16-18-åringer i videregående skole. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk

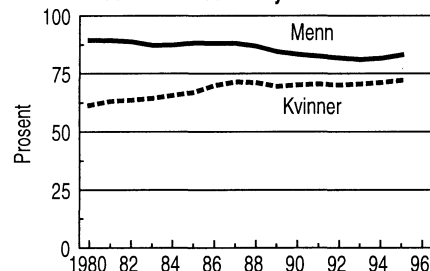
Andel 19-24-åringer ved universiteter og høyskoler. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk

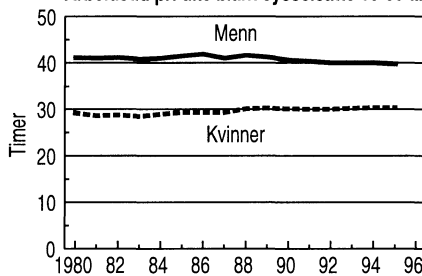
ARBEID:

Andel 25-66 år som er sysselsatte. Prosent

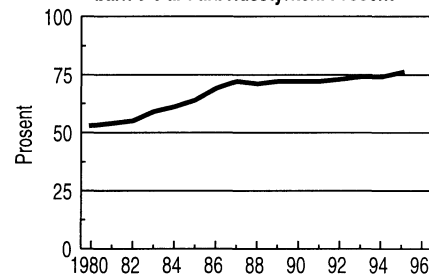
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Arbeidstid pr. uke blant sysselsatte 16-66 år³

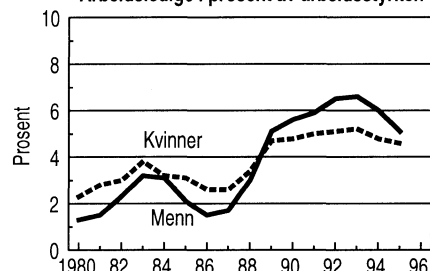
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Andel gifte/samboende kvinner med barn 0-6 år i arbeidsstyrken. Prosent

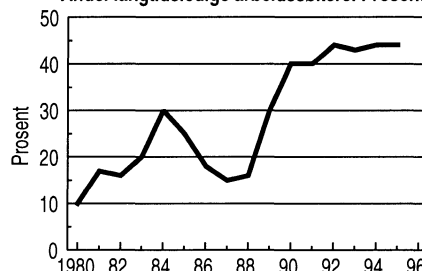
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken

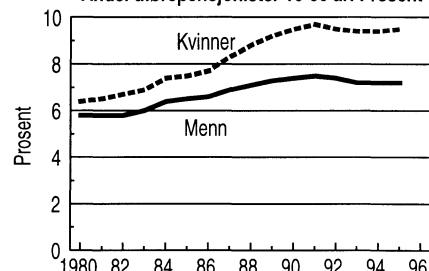
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

Andel langtidsledige arbeidssøkere. Prosent

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen

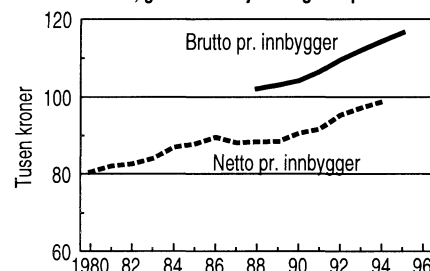
Andel uførepensjonister 16-66 år. Prosent

Kilde: Rikstrygdeverket

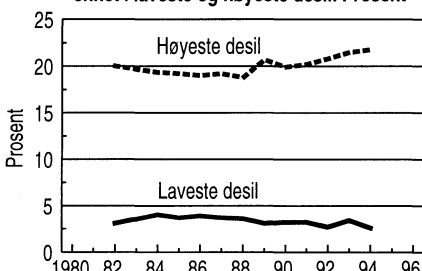
INNTÉKT OG FORBRUK:

Brutto disponibel inntekt, nytt nasjonalregnskap. Disponibel inntekt netto, gammelt nasjonalregnskap. 1995-kroner⁴

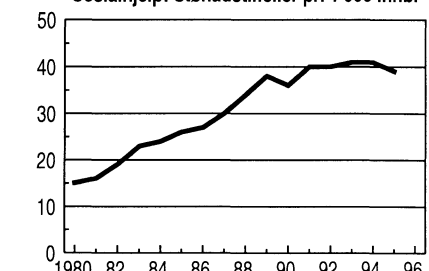
Kilde: Nasjonalregnskapet

Disponibel husholdningsinntekt pr. forbruks-enhet i laveste og høyeste desil. Prosent⁵

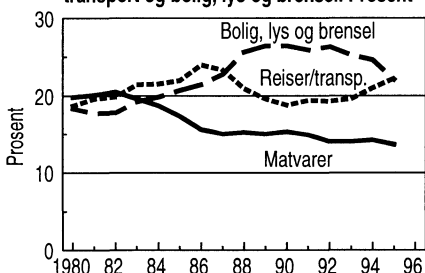
Kilde: Inntekts- og formuesundersøkelsen

Sosialhjelp: Stønadstilfeller pr. 1 000 innb.

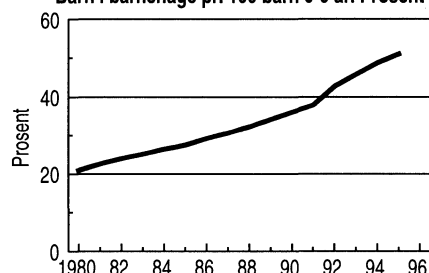
Kilde: Sosialstatistikk

Andel av forbruksutgift til matvarer, reiser og transport og bolig, lys og brensel. Prosent

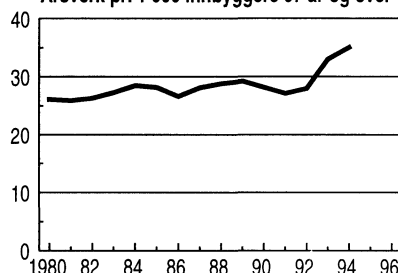

Kilde: Forbruksundersøkelsen

OMSORG:

Barn i barnehage pr. 100 barn 0-6 år. Prosent⁶

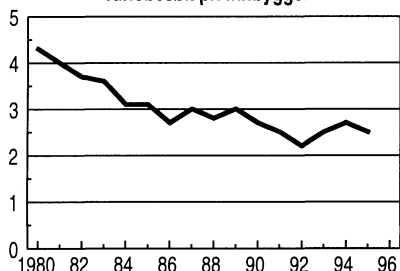
Kilde: Barnehagestatistikk

Hjemmesykepleien og hjemmehjelpstjenesten: Årsverk pr. 1 000 innbyggere 67 år og over⁷

Kilde: Pleie- og omsorgsstatistikk

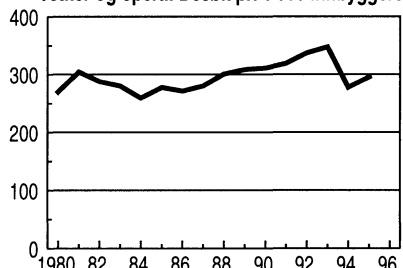
KULTUR:

Kinobesøk pr. innbygger

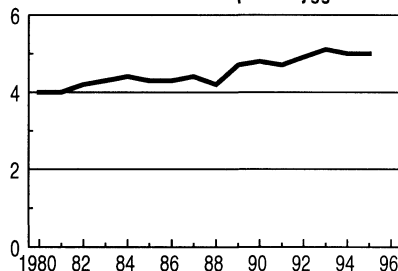
Kilde: Kulturstatistikk

Teater og opera: Besøk pr. 1 000 innbyggere

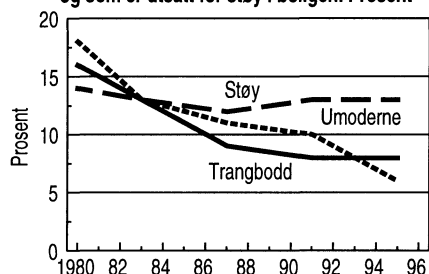
Kilde: Kulturstatistikk

Folkebibliotek: Utlån pr. innbygger

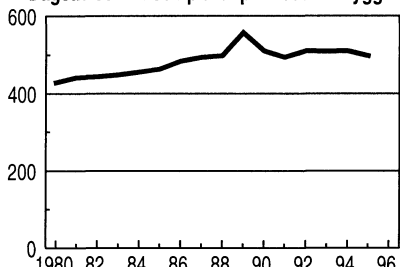

Kilde: Kulturstatistikk

BOLIG OG MILJØ:

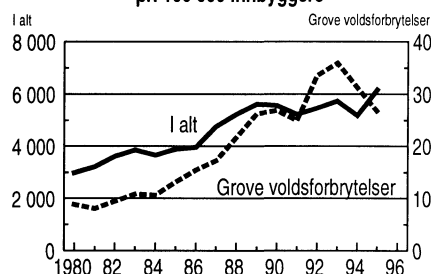
Andel som bor trangt, som bor i umoderne bolig og som er utsatt for støy i boligen. Prosent⁹

Kilde: Levekårsundersøkelsen

Dagsaviser: Eksemplarer pr. 1 000 innbyggere⁸

Kilde: Kulturstatistikk

KRIMINALITET:

Forbrytelser i alt og grove voldsforbrytelser pr. 100 000 innbyggere¹⁰

Kilde: Kriminalstatistikk

¹ Sum av ettårige fruktbarhetsrater 15-44 år. Antall barn hver kvinne kommer til å føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved og at dødsfall ikke forekommer.

² Under forutsetning av at et kull gifte kvinner gjennomlever de aldersspesifikke skilsmisseratene dette året, og at dødsfall og gjengifte ikke forekommer.

³ Brudd i tidsserien pga. endringer i undersøkelsesopplegget f.o.m. 1988. 1995: Sysselsatte 16-74 år.

⁴ I det nye nasjonalregnskapet er disponibel inntekt beregnet brutto, dvs. at kapitalslit ikke er trukket ut.

⁵ De tidelene av husholdningene med lavest og høyest inntekt.

⁶ Inkluderer barn i tilbud til 6-åringer i skolen fra og med 1992.

⁷ Tallene omfatter ikke årsverk innen administrasjon og ledelse. Tall for 1994 er basert på de 331 kommunene som har kunnet oppgi årsverk innen hjemmetjenestene.

⁸ Bare aviser som utkommer 6 dager i uka. Fra og med 1989 regnes Aftenpostens aftennummer som egen avis.

⁹ En person bor trangt hvis personen bor alene og disponerer ett rom eller personen tilhører en flerpersonshusholdning som disponerer mindre enn ett rom pr. person. En bolig er umoderne hvis den er uten bad eller WC, eller er kald eller fuktig.

¹⁰ Omfatter voldtekt, utuktig omgang med barn under 14 år, incest, grov legemsbeskadigelse, drap og grovt ran.